

Die wysgerige konsepsie van Thomas van Aquino

(Vervolg)

DEEL II: DIE KONSEKWENSIES VAN SY ONTOLOGIESE UITGANGSPUNTE

Samevattend is tot dusver die volgende aangetoon: Die werklikheid vertoon volgens Thomas 'n hiërargiese struktuur. Daar is verskillende grade van syn. God is die hoogste, die volheid van syn, en by die laere synsniveaus is daar steeds 'n verdere verwydering van hierdie synsvolmaaktheid in die rigting van absolute afwesigheid van syn. Hierdie synshiërargie is volgens die vorm-materieskema opgebou. Die materie in die hoëre synslaag word vorm vir die laere, of omgekeerd: die vorm van die laere is die materie vir die hoëre dinge. God is absoluut suiwer vorm of wet (essensie). Die vorme van die dinge is die goddelike wet (genoem *exemplar*, *similitudo*, *ratio*, *verbum* of *imago*) wat deur God daarin geskape is. God druk op dié wyse sy gelykenis op kreatuurlike wyse uit. Sy absolute volmaaktheid kan alleen tot uitdrukking gebring word deur 'n veelheid en verskeidenheid van geskape dinge. God word deur Thomas die *causa efficiens* en *exemplaris* genoem. Die verhouding tussen Skepper en geskape werklikheid is dus dié van oorsaak en gevolg. As gevolg van sy wetsidee word daar deur Thomas dus nie duidelik tussen Skepper en skepping onderskei nie, want skepping beteken volgens hom onder andere dat God iets goddeliks (die wet) in die dinge lê. Via die goddelike wet in die dinge ingesape, is daar 'n sekere kontinuiteit tussen God en kosmos.

2.5 "Analogia entis"

Hierdie intieme aanwesigheid van God in die dinge dreig om Thomas in konflik met God se transendensie te bring, sodat hy in sy leer van die *analogia entis* 'n nadere bepaling van die syn gee wat tot uitdrukking moet bring dat daar behalwe die ooreenkoms tussen Skepper en skepping ook verskil is.

"Syn", as die mees omvattende begrip in die Ontologie van Thomas, is nie eensinnig (*univoce*) nie, ook nie meersinnig (*aequivoce*) nie, maar analoog (*analogice*).

Van eensinnigheid is sprake wanneer twee of meer dinge met mekaar ooreenkom deurdat dit dieselfde soort wese (wet, vorm) het. Die begrip "mens" kan bv in dieselfde betekenis gebruik word vir Sokrates, Plato en Aristoteles, hoe verskillend hulle ookal mag wees. Dit wat met die woord en begrip "mens" uitgedruk word, is dieselfde wese wat in al drie gevind word.

'n Term is meersinnig of dubbelsinnig wanneer dit toegepas kan word op meer dinge wat heeltemal verskillende wesenhede (essensies, wette, vorme) bevat. So kan bv die woord "blik" gebruik word vir twee heeltemal verskillende begrippe: 'n visie en 'n metaalhouer.

Analogie staan tussen eensinnigheid en meersinnigheid. 'n Term is analoog as dit op meer as een ding toegepas verskillende maar in sekere opsig tog dieselfde betekenis het. Byvoorbeeld wanneer van God gesê word dat Hy Skepper is en van die mens dat hy skepper is.

Thomas lê in sy analogieleer dus eers klem op die ooreenkoms (gelykenis) tussen God en sy skepping. Hy gebruik onder andere die beeld van die son wat warmte in die skepping uitstraal. Tussen die son en sy warmte-effek in die skepping is daar ooreenkoms. Daar is egter ook verskil, want die warmte-effek in die dinge is nie gelyk aan die warmte in die son self nie.

Niks mag op eensydige wyse aan God en die dinge

toegeskryf word nie, want daar is ook verskil tussen God en die skepsele. Niks mag omgekeerd op suiwer veelsinnige wyse aan God en sy skepsels toegeskryf word nie, aangesien dit sou beteken dat die ooreenkoms tussen God en sy skepsels verval. Name wat vir God en die skepping gebruik word, word nóg eensinnig, nóg veelsinnig, maar analoog gebruik.

Teen die agtergrond van Thomas se besondere wetsontologie is die ooreenkoms en verskil of die analogie tussen God en die skepsels heeltemal duidelik. As gevolg van die feit dat die goddelike volmaakte syn sig in die skepsele (via hulle vorme) uitdruk, lyk dit op God, vertoon dit gelykenis met God - soos 'n foto lyk op die persoon waarvan dit 'n afbeelding is. Hulle verskil egter ook van God - soos die foto verskil van die persoon self waarvan dit 'n afbeelding is - omdat hulle nie met die goddelike essensie ident is nie. Anders gestel: die skepsels kan ooreenkoms met God vertoon, omdat hulle van God ontvang het wat hulle na Hom laat lyk naamlik die vorme, *rationes* of *similitudines*. Hulle verskil egter ook van God, omdat hulle nie soos God suiwer wet (essensie) is nie. Hoewel hul eksemplare in God opgesluit lê, is die eksemplare tog nie identies met die goddelike wet (essensie) nie.

Thomas se analogieleer is dus die middel waarmee hy sowel die immanensie van God in die eindige syn as sy oneindige transendensie bo al die geskape dinge tot uitdrukking wil bring. Hy probeer sowel kontinuïteit as diskontinuïteit handhaaf.

Die verhouding tussen God en die kosmos kan egter nie met die begrippe ooreenkoms en verskil benader word nie. Dit is duidelik dat die grondverhouding nie louter uit die ooreenstemming bepaal kan word nie en ewe-eens duidelik dat dit nie bloot uit die verskil tussen God en kosmos bepaal kan word nie. Dit het Thomas self tot 'n mate ingesien en daarom wou hy ooreenkoms en verskil m b t die verhouding God-kosmos kombineer. Die oplossing bestaan egter ook nie in die gelyktydige handhawing van sowel ooreenkoms as verskil nie. In die verhouding tussen kosmiese dinge kan dit wel - hoewel ooreenkoms

en verskil nie verhoudingsmaatstawwe is nie - maar op God kan dit nie van toepassing gemaak word nie. Openbaar Hy dan nie self in sy Woord dat Hy met niks van die skepping vergelyk kan word nie? Deur middel van die leer van die *analogia entis* word God tot die vlak van die kosmiese neergehaal - ten spyte van die feit dat behalwe ooreenkoms ook die verskil tussen God en kosmos aandag geniet.

2.6 *Partisipasie*

As gevolg van die wet wat as eksemplaar in God en ook in die skepsels is, kan die skepsele aan God deel hê (*participare*). Hoewel sommige Thomistiese denkers beweer dat die partisipasie by Thomas nie beteken dat die skepsels (soos die werkwoord *participare* laat vermoed) letterlik aan God deel het nie, is dit wel die geval.

Volgens die leer van die *analogia entis* is daar nie 'n radikale onderskeid tussen Skepper en skepping gemaak nie, want hulle val onder één noemer, naamlik die syn (hoewel op twee vlakke, grade of nivieus van syn). In die partisipasieleer word dit nog duideliker dat die radikale verskil tussen God en dit wat Hy geskape het nie tot sy reg kom nie: die skepping het deel aan God, besit iets goddeliks!

Die verskil tussen God en sy skepping is slegs hiërargies, 'n kwessie van meer of minder syn. Nie deur iets positief te besit wat God nie het nie, verskil die wêreld van die oneindige God nie, maar *deficiendo*, deur 'n gebrek, 'n gemis aan volmaakte goddelikheid! Dit is net gedeeltelik goddelik.

Moontlik sou die verskil tussen die partisipasieleer en die eksemplareleer so gestel kon word: In die eksemplareleer is die rigting van bo na benede belangrik: God skep die eksemplare bestaande in Homself in die skepsels. In die partisipasieleer is die rigting van onder na bo belangrik: die skepsele het (as gevolg van die eksemplare in hulle) deel aan God. God deel homself mee via die wet wat Hy in die dinge inskep, en die skepsele

het aan God deel as gevolg van die wet (vorm) wat hulle van God ontvang het. Die wet oorbrug (ge-deeltelik) die verskil tussen Skepper en geskape-ne.

2.7 Tweeterreineleer

Tot ongeveer 1255 is hierdie tema nog nie duidelik in die denke van Thomas teenwoordig nie. Daarna opereer hy duidelik daarmee. Volgens sy filosofiese ontwikkelingsgang (soos kortliks reeds uiteengesit) is dit dus alleen in die heel eerste fase van sy denkontwikkeling waar die tweeterreineleer nog nie aanwesig is nie. In die SCG, wat die derde periode van sy wysgerige ontwikkeling verteenwoordig, is die tema al duidelik uitgewerk.

Die laere natuur staan tot die genade in die verhouding van voorportaal tot heiligdom. Die natuur word nie deur die genade opgehef nie maar verhef en vervolmaak. Die natuur is dus slegs 'n onvolmaakter fase en staan nie in teëstelling tot die genade nie.

Op al die fynere onderskeidings (o a sy onderskeid tussen verskillende tipes genade) kan nie hier ingegaan word nie. Belangrik is dat Thomas se tweeterreineleer intiem met sy filosofiese konsepie soos sover geskets, verband hou. Dit impliseer 'n tweedeling op die gebied van die nie-transendente of die kosmos. Reeds is aangetoon dat alle skepsele uit materie en vorm, wat in die verhouding potensieel-aktueel staan, saamgestel is. Aangesien die natuur-genadetema veral op die mens betrekking het, staan dit in noue verband met Thomas se onderskeiding by die mens tussen materie en vorm of liggaam en siel (waaroor in die volgende paragraaf breër gehandel sal word). A g.v die feit dat God die menslike siel volgens die *exemplar* in sy eie wese in die menslike liggaam inskep, het die mens aan die genade deel. (Daarom spreek Thomas ook reeds van genade voor die sondeval.) In die vorm of wese moet dus na die genade gesoek word. Die menslike siel is die draer van die genade. Hierdie bonatuurlike genade laat die mens in die goddelike natuur deel, dit gee 'n sekere gelykheid met

God. God is d m v die bonatuurlike genade in die menslike siel teenwoordig of die genade is 'n refleksie in die mens van God drie-enig. Eintlik beteken die besit van die genade by Thomas dus vergoddeliking van die mens, terwyl verlies van die bonatuurlike genade op ontgoddeliking neerkom - gedagtes wat geensins as Skrifmatig aangedui sou kon word nie.

2.8 Antropologie: die mens as beeld van God

Wat van die ander skepsels geld, geld ook van die mens. God skep die *exemplar* van elke mens (wat van ewigheid af in God bestaan) in hom in. Dit impliseer nie die pre-eksistensie van die siel nie, want dit is alleen die *exemplar*, en nie die intellektiewe siel self nie, wat van ewigheid af in God aanwesig is. Om dieselfde rede leer Thomas ook dat die mens se intellek nie 'n deel van die substansie van God is nie maar alleen 'n gelykenis (*similitudo*) van God. Volgens Thomas word die siel dus nie met die semen oorgedra soos die tradusioniste glo nie maar onmiddellik deur God in elke nuwe mens ingeskape. Hy huldig duidelik die kreationistiese visie.

Die intellektiewe siel wat God as *exemplar* in die mens inskep, is - net soos in die geval van alle skepsele - die formele aspek. Die verhouding tussen siel en liggaam is volgens Thomas dan ook dié tussen vorm en materie. Aangesien hy vorm en materie as die hoëre en die laere komponente van dieselfde ding sien, is die verhouding tussen siel en liggaam ook dié van die hoëre tot die laere. Die siel is volgens Thomas nie alleen hoër nie, maar is, as die wese of essensie van die mens, ook beter en belangriker: die geestelike of ewige dinge van die siel is van veel meer waarde as die liggaamlike of tydelike. Sonde is dan ook volgens Thomas om aan die laere liggaamlike drifte toe te gee, en verlossing beteken nie dat die hart van die mens deur die Heilige Gees verander word nie, maar dat die mens nie meer liggaamlik nie maar geestelik lewe!

Volgens Thomas is die intellektiewe siel die

substansiële vorm (*forma substantialis*) van die mens. Aan die liggaam kom hierdie eer nie toe nie. As substansie is die siel dan ook onvernietigbaar en onsterflik wat na die dood onaangetas voortbestaan. Hoewel die siel nie ewig (*aeternus*) is soos God nie, is dit tog ewigdurend (*perpetuum*) en dus bo-tydelik.

Thomas huldig duidelik 'n substansialistiese mens=beskouing. Sy antropologiese standpunt word as subsistensieteorie aangedui, omdat die *anima intellectiva* as 'n substansie of subsistente vorm gesien word, wat deur God in die liggaam ingeskape word om dit te assisteer of lewend te maak, en wat na die dood van die liggaam as geïndividualiseerde vorm of substansie bly voortbestaan.

Thomas bou voort op wat reeds in die geskiedenis voor hom aan nadenke i v m die mens as beeld van God gelewer is. Ireneaus het reeds die uitdrukking beeld en gelydenis (*tselem* en *demut* in die Hebreeus, *eikon* en *homoiōs* in die Grieks en *imago* en *similitudo* in die Latyn) so verstaan dat dit op 'n tweedeling in die mens neerkom. "Beeld" het volgens hom gedy op die redelike menslike natuur, wat alle mense gemeenskaplik besit, terwyl "gelykenis" die besondere bonatuurlike gawe van gemeenskap met God aangedui het. Terwyl die sonde die verlies van die bonatuurlike "gelykenis" tot gevolg gehad het, het die natuurlike "beeldskap" egter gebly aangesien die menslike natuur onverliesbaar is.

Thomas verskerp hierdie dualisme deurdat hy nog duideliker natuur en genade as twee aparte terreine afbaken: die *imago - anima rationalis* en die *similitudo - donum superadditum supernaturale* word skerp onderskei. Eintlik onderskei Thomas tussen drieërlei beeld Gods by die mens, nl 'n natuurlike beeld, 'n genadebeeld en 'n glorie-beeld. Lg is egter alleen van toepassing op die saliges in die hiernamaals.

Wat voorheen reeds gestel is, nl dat Thomas se tweeterreineleer nou met sy Antropologie saamhang, blyk dus ook duidelik uit sy beskouinge i v m die mens as die beeld van God. Thomas sê byvoorbeeld dat die mens as gevolg van die feit dat hy na die beeld van God geskape is op God gerig is. Die

leer van die *desiderium naturale* (wat die eenheid tussen die terreine van natuur en genade beklemtoon) kan dus nie los van die leer van die *imago Dei* gesien word nie. Sowel die natuurlike beeld (*imago*) as die bonatuurlike (*similitudo*) dui op sinsverwantskap tussen mens en God. Selfs na die sondeval behou die ongelowige nog die natuurlike beeld. Die gevolge daarvan vir Thomas is o a dat die vrye wil van die mens gebly het, dat die mens (ook afgesien van die genade) goeie werke kan doen, dat 'n natuurlike moraal en ook 'n Natuurlike Teologie moontlik is.

Gesien die feit dat die tweeterreineleer nie in 'n Skrifmatige Wysbegeerte aanvaarbaar is nie moet Thomas se eksegese van Gen 1:26 en ander plekke in die verband as onskrifmatig verwerp word. Ook in die lig van die Skrifmatige radikale onderskeid tussen God en skepsel (dus ook die mens) is Thomas se idee van die beeldskap Gods as iets goddeliks in die mens onhoudbaar. In sy konsepie, waarbinne in een en dieselfde sin tussen 'n transendente God en die nie-transendente kosmos onderskei word, met 'n verhouding van analogie tussen beide, is sy interpretasie van die Bybelse openbaring van die mens as geskape na die beeld en gelykenis van God egter begryplik.

2.9 Kenteoretiese voorveronderstellings

Thomas se Dualisme, waarvolgens binne die één sin tussen 'n transendente (God) en 'n nie-transendente (kosmos) onderskei word, het tot gevolg dat hy ook tussen tweërlei kennis onderskeid maak nl kennis van God en kennis van die kosmos. Kennis van God word hoofsaaklik d m v die kenfakulteit van die geloof verkry, hoewel, soos sal blyk, 'n natuurlike Godskennis d m v die rede ook moontlik is. Wat die kennis van die kosmos betref, is die intellek die aangewese kenfakulteit. Oor die presiese verhouding van hierdie twee kognitiewe aktiwiteite word in die volgende paragraaf gehandel. In hierdie paragraaf gaan dit hoofsaaklik om kennis deur middel van die intellek.

In die intellektiewe siel onderskei Thomas 'n

speklatiewe en praktiese intellek. By die spekulatiewe intellek speel die rede die belangrikste rol en by die praktiese die wil. Die rede staan in verband met die denke en die wil met die handele. By die spekulatiewe intellek onderskei Thomas verder tussen die *intellectus agens* en *intellectus possibilis*.

Deur middel van die spekulatiewe intellek, waar die rede belangrik is, word kennis van die sinuiglik-waarneembare dinge gevind. Die rede het dus die terrein van die natuur as veld van ondersoek.

Dit gaan vir hom in die redelike kennis van die spekulatiewe intellek veral om kennis van die *universele*, teenoor die praktiese intellek waar dit om die individuele gaan. Die universele is, soos reeds aangetoon, vir Thomas dieselfde as die *vorm of wet (lex naturalis)* in die dinge. Kennis van die vorm of wese word gevind deur abstraksie uit die materie waarmee dit steeds saamgaan. Thomas huldig hier 'n empiristiese kentorie, want hy leer dat die vorm van die kenbare deur middel van die sintuie (waarvan daar vyf is) in die intellek kom. Die rigting van kennisverwerwing is nie soseer van die kenner na die kenbare, as die omgekeerde nie. Die vorm van die kenbare word eers as *species sensibilis impressa* op die sintuie afgedruk en daarna volg 'n hele lang kenproses voordat uiteindelik van 'n finale kenresultaat gesprek kan word.

Wetenskap is dus geen feitekennis nie, want feite is wisselvallig en nie noodsaaklik nie - dit kan ewe goed anders wees as wat dit is, of glad nie bestaan nie. In wetenskap gaan dit om die universele, konstante en noodsaaklike oorsake. Die wetenskap moet bewys waarom iets so is en waarom dit nie anders kan nie. In die wetenskaplike definisie word die kennis van die wese neergelê. Vanuit die kennis van die wese (soos in die definisie vasgelê) word bv aangetoon dat 'n bepaalde eienskap, voortvloeiend uit die wese, altyd en oral aan die gegewe geval en sy soortgenote toekom. Die ooreenkoms tussen Thomas en "sy filosoof", Aristoteles, is hier duidelik.

Afgesien hiervan neem Thomas ook Aristoteles se *principia*-leer oor. By die behandeling van Aristoteles is vermeld dat hy van die veronderstelling uitgaan dat daar selfevidente, onbewysbare oerbeginsels is waarop alle kennis teruggaan. Vanuit hierdie eerste beginsels sou die wetenskaplike bewysvoering dan volgens die sillogistiese Logika plaasvind. Dit herinner ongetwyfeld aan Plato se ideëleer en is duidelik 'n nie-empiristiese trek in Aristoteles se Kenteorie. Kennis van hierdie hoogste beginsels kan dan ook alleen met behulp van illuminasie van sowel die beginsel self as die kenner verkry word.

Thomas beweer in navolging van Aristoteles ook dat wetenskaplike kennis uit *principia* of beginsels afgeleide kennis is. Hierdie eerste beginsels word nie empiries bekom nie maar selfevident deur die intellek ingesien.

Net soos Aristoteles beweer Thomas ook dat nie alle wetenskappe hulle eie beginsels het nie. Sommige moet op die beginsels van hoëre wetenskappe steun. So gaan die Optika uit van beginsels deur die Geometrie, en die Musiek van beginsels wat deur die Aritmetika gelewer word. Dit is die bekende subalternasieleer van Thomas, nl dat sommige vakke op ondergeskikte wyse wetenskappe is, omdat hulle hul beginsels van hoëre wetenskappe ontvang. Hierdie subalternasieleer is veral van belang, omdat dit Thomas in staat stel om ook sy Bonatuurlike Teologie wetenskap te noem.

Dit is belangrik dat Thomas in sy redelike kennis na wetskennis, wesenskennis of kennis van die universele of oorsaaklike soek. In die voorafgaande is op die intieme verband tussen die *exemplar* of die vorm in die ding en die *exemplar* daarvan in God gewys. Kennis van die universele wesensvorme van die skepsele kan Thomas dus ook kennis van God bied. Hierin lê die bestaansmoontlikheid van sy Natuurlike Teologie.

2.10 Wete en geloof

In die eerste plek kan gestel word dat die *princeps scholasticorum* 'n duidelike onderskeid tussen hierdie begrippe maak. Net soos sy leermeester, Albertus Magnus, leer hy dat dieselfde saak nie terselfdertyd voorwerp van geloof en wete by dieselfde persoon kan wees nie. Terselfdertyd handhaaf hy egter ook die harmonie tussen albei. Aan sowel sy skeiding as verbinding van geloof en wete word kortliks aandag gegee.

Thomas maak onderskeid tussen die kenbare, die kenaktiwiteit en kenresultaat by wete en geloof.

Soos reeds gestel, is die *kenbare* of die kenobjek in die geval van die wete, die sigbare skepping, en in die geval van die geloof, die onsigbare, naamlik God en die inhoud van sy Openbaring. Thomas los dus die probleem op deur aan elkeen van die kenaktiwiteite 'n aparte terrein of veld van ondersoek toe te wys. Dit beteken egter geen watterdigte skeiding nie, want daar is ook oorvleueling.

Beide geloof en wete is in die tweede plek *kenaktiwiteite*, funksies van die intellek. Die kenaktiwiteite verskil egter. Soos aangetoon is, kom die wete langs die weg van abstraksie tot kennis. By die geloof is van illuminasie of bonatuurlike verligting sprake. Dit kom tot stand deur 'n bonatuurlike genadewerking van God. By die wete is verder van evidensie sprake. (Die *principia* word as selfevident ingesien.) By die geloof is van outoriteit sprake. (Die beginsels word op gesag van God se Woordopenbaring aangeneem.)

Soos in die geval van Aristoteles moet ook Thomas se Kenteorie as geheel dus as nie-konsekwent empiristies getipeer word. Behalwe die empiriese kennis van die sintuiglik-waarneembare nie-transendente wêreld (kosmos) erken hy ook dat kennis van die bosinnelike, transendente wêreld (God) moontlik is. Die verskil met Aristoteles is dat die God van die Skrifte (altans soos Thomas Hom sien) in Thomas se konsepsie die plek van die Aristoteliese Monarg inneem en dat aan hierdie God nou ook

die verliggende krag (o a deur sy openbaring) toegeskryf word wat Aristoteles oorspronklik aan die bo-individuele denkkees toegeken het.

In die derde plek is daar verskil in die *kenresultaat* by geloof en wete. Wat betref die sekerheid is die geloof, "objektief" beskou, sekerder, aangesien dit op die goddelike waarheid gerig is. "Subjektief" beskou, is die wete sekerder, omdat die wetende sy veld van ondersoek beter kan begryp. Thomas aanvaar in die verband die bekende onderskeid tussen mening (*opinio*), geloof (*fides*) en wete (*scientia*) wat by vroeëre denkers reeds aangetref is. Wat die graad van sekerheid betref, neem die geloof volgens hom 'n tussenposisie tussen mening en wete in. Dit is sederder as blote mening maar minder seker as die wete.

Tot sover dan Thomas se onderskeiding (in drieërlei opsig) tussen geloof en wete. Met betrekking tot die harmoniese band tussen geloof en wete (of tussen die twee belangrikste wetenskappe wat met die kenfakulteite van geloof en wete respektiewelik opereer, nl Teologie en Filosofie), word eers op die verhouding geloof-wete en dan op die verhouding wete-geloof gelet.

Die geloof vul die wete aan, verhef dit. Dit leer Thomas in ooreenstemming met sy tweeterreineleer waarvolgens die genade die natuur nie ophef nie maar vervolmaak en verhef. Vir die verhouding tussen Teologie en Filosofie beteken dit o a die volgende: Die Bonatuurlike Teologie (wat die Skrif bestudeer) help die Filosofie (in sy hoogste deel, nl die Natuurlike Teologie) deurdat dit sekere waarhede aangaande God wat ook redelik kenbaar is, bekendmaak. Die rede waarom God hierdie waarhede (ten spyte van die feit dat Hy redelik kenbaar is) openbaar, is omdat die mens dan vinniger tot hierdie Godskennis kan kom, alle mense dit kan besit en ook sonder dwalinge kan besit. Afgesien van hierdie oriënterende rol van die Teologie t o v die Filosofie vervul dit ook die rol van 'n negatiewe kriterium t o v die Filosofie deurdat dit moet sorg dat die Filosofie nie die Skrif weer spreek nie.

Die wete (en Filosofie), op sy beurt, dien die geloof (en Teologie) op drieërlei wyse, naamlik deur vooraf die weg vir die geloof te berei, deur daarin die geloofsinhoud te help uitbou, en deur agterna die geloof te verdedig. Die geloof word dus nie alleen van voor en van agter omsluit deur die wete nie, maar dit word selfs ook binne die terrein van die geloof as diensmaagd toegelaat.

Eerstens berei die wete die weg vir die geloof voor deur geloofwaardigheidsmotiewe (*motiva credibilitatis* of *credentitatis*), of, soos Thomas dit self noem, *praeambula fidei* te verskaf. Tot die *praeambula fidei* behoort die rasionele oortuiging van God se bestaan, sy eenheid, die moontlikheid van Openbaring ens. Met ander woorde al die waarhede aangaande God en goddelike dinge wat binne die bereik van die menslike rede val - dus nie die eintlike sogenaamde geloofsmisteries nie.

Dit is belangrik om daarop te let dat die Heilige Skrif volgens Thomas nie alleen bonatuurlike waarhede oor God en die praktiese lewenshouding bevat nie, maar ook natuurlike, redelike waarhede. Die goddelike Openbaring begin dus nie eers daar waar die menslike verstand nie tot verdere kennis in staat is en die gevaar van dwaling begin nie.

In die tweede plek help die wete (in die vorm van Filosofie) die geloof (in die Teologie) in die uitbou van die geloofsinhoud. Die rede voer dus nie net tot voor die poorte van die geloof om daar halt te roep nie. Dit mag ook die heiligdom van die geloof betree maar dan as dienskneg wat besef dat hy nou op heilige grond beweeg. Sy taak is nie om die geloofsmisteries te bewys nie maar kan dit tog deur middel van analogieë toelig of denkbaar maak. Verder kan dit 'n betere begrip daarvan bevorder deur sistematisering en skynbare teenstrydighede op te los.

In die derde plek het die wete (of Filosofie) ook die apologetiese taak om die geloof (soos in die Teologie gesistematiseer) te verdedig. Hierdie verdediging is na binne en na buite gerig. Na binne het dit 'n meer positiewe taak, naamlik om die waarheidsgehalte van die geloofsmisteries vir die

gelowiges te "bewys". Na buite is die taak meer negatief, naamlik om die teenargumente van die ongelowiges kragteloos te maak deur aan te toon dat hulle nie dwingend of houdbaar is nie.

Hier kom dus weer iets van die gedagte van die *fides quaerens intellectum*, die soeke na 'n redelike geloof, na vore. Die vraag na die redelikheid van die geloof kan in tweërlei sin gestel word: die (meer uiterlike) vraag na die geloofswaarheid van die Openbaring en die (meer innerlike) geloofsekerheid.

Wat die eersgenoemde betref, kan volgens Thomas *rationes demonstrativae, manifesta indicia* of *evidentia signorum* vir die Openbaring van God aangevoer word. Ook hier handhaaf Thomas die skeiding tussen die natuurlike en bonatuurlike, wete en geloof. Vir bonatuurlike sake (*in casu* die Heilige Skrif) kan alleen bonatuurlike bewyse aangevoer word. Daarom geld vir Thomas - anders as vele van sy voorgangers - alleen die wonder (as bonatuurlike daad van God) hier as bewys. Thomas onderskei in die opsig 'n hele aantal soorte wonders as *motiva credibilitatis*. Hy kan tereg behalwe argitek van die Natuurlike Teologie ook 'n belangrike grondlegger van die Rooms-Katolieke Apologetiek genoem word.

Soos reeds gesê, is daar behalwe die vraag na die geloofwaardigheid van die Skrif ook die probleem van die (meer subjektiewe) geloofsekerheid. Soos aangetoon, worstel Thomas ook met die probleem van die sekerheid van die geloof o a in sy onderskeid tussen mening, geloof en wete. Hierdie worsteling kom ook na vore in die definisie wat hy van geloof gee. As gevolg van sy intellektualistiese neiging (beklemtoning van die rede teenoor die Voluntarisme wat die wil beklemtoon) soek hy die sekerheid van die geloof veral in die redelikheid daarvan. 'n Meer Skrifmatige visie op die verhouding tussen geloof en wete sou vele van die vraagstukke kon oplos. Myns insiens kan geloof en wete (ook al beklemtoon Thomas hulle eenheid) nie onderskei word volgens die hoër-laerskema soos wat hy doen nie. Die verhouding is nie wete *en* geloof (ekstra daarby) nie maar gelowige wete (ook in die geval van die sg. "ongelowige"). Die geloof is nie maar

'n *domum superadditum* bo die wete nie.

2.11 *Filosofie en Teologie*

Uit die uiteensetting van wete en geloof het reeds heelwat van die verhouding tussen Filosofie en Teologie duidelik geword.

In die eerste plek probeer Thomas Filosofie en Teologie duidelik onderskei. Die tyd was ryp daarvoor, want die lossere vorme van onderrig soos die kloosterskole is in sy tyd steeds meer deur die eerste universiteite, waarin al die verskillende wetenskappe onder één dak saamgebring is, vervang. Vanselfsprekend moes uit organisatoriese en ander oorwegings 'n ensiklopediese indeling van die verskillende vakke gegee word. Die indeling word gemaak in vier fakulteite: *facultas theologia, artium* (waaronder die bekende sewe *artes liberales*, bestaande uit die *trivium* en *quadrivium*, ressorteer), *juris canonica et civilis* en *medicinae*.

Dat Thomas die twee wetenskappe onderskei het, is lofwaardig. Die vraag is of die wyse waarop hy hulle onderskei het korrek was. Dit is voor die hand liggend dat hy dit sou doen teen die agtergrond van die natuur-genade- en die kenteoretiese geloof-wetetema. Aangesien die tweeterreineleer Skrifmatig beoordeel, onaanvaarbaar is, kan die wyse waarop hierdie twee wetenskappe deur Thomas onderskei is, ook nie aanvaar word nie. Die spanninge wat daar aan die natuur-genadetema vassit (waarop in die voorafgaande die aandag gevestig is) blyk ook in die verhouding tussen Filosofie en Teologie soos Thomas dit sien, te bestaan. Daar bestaan eerstens die spanning tussen die (Bonatuurlike) Teologie as besondere wetenskap (*sui generis*) versus die Filosofie as "gewone" wetenskap. Verder is daar die spanning tussen die (Bonatuurlike) Teologie as vanselfsprekende en enigste Christelike (sakrale) wetenskap teenoor die profane Filosofie. Laastens bestaan daar 'n spanning tussen die (Bonatuurlike) Teologie as *regina* versus die Filosofie as *ancilla*.

Verder het dit alreeds by die uiteensetting van

Thomas se siening van die verhouding tussen wete en geloof geblyk dat die grense tussen Filosofie en Teologie nie so waterdig getrek kan word nie. Die Teologie word nie alleen van voor en van agter deur die Filosofie ingesluit nie, maar die Filosofie kry ook die kans om binne die Teologie hulp te bied. Ook hierdie oorvleueling tussen Wysbegeerte en Teologie volgens die visie van Thomas openbaar 'n groot tekortkoming.

3. SAMEVATTING VAN DIE WYSGERIGE VOORVERONDERSTELLINGS VAN DIE SCG

Die studie van die SCG het as resultaat gehad dat Thomas van Aquino se denke daarin soos volg getipeer is: louter kosmologies, dualisties en partiële universalisme sonder makro-mikrokosmostema. Verder 'n wetsontologie wat die wet as wese *ante rem* in God, *in rebus* in die geskape dinge en *post rem* in die kennende gees van die mens plaas as gevolg waarvan analogie en partisipasie tussen God en die geskapene moontlik is. Daarby kom dat Thomas 'n dichotomistiese antropologie huldig wat nader as 'n Platoniserende subsistensieteorie aangedui kan word. In sy mensbeskouing speel die idee van die mens as *imago Dei*, wat deur sy spesifieke wetsontologie bepaal word, 'n belangrike rol. Hierbenewens is Thomas in die SCG ook 'n voorstander van 'n tweeterreineleer waarvolgens die laer terrein van die natuur die voortrap is tot die hoëre terrein van die genade. Sy kenteoretiese posisie is as niekonsekwente empirisme gekenskets, aangesien hy behalwe die wete ook die geloof as kenfakulteit erken. Eersgenoemde kenfakulteit het die terrein van die natuur as veld van ondersoek en lê die terrein van die genade. In beide gevalle word wesenskennis of kennis van die wet nagestreef. In die geval van die wete word die wesenskennis d m v sintuiglike waarneming en abstraksie bereik en in die geval van die geloof via die Woordopenbaring van God. Die resultaat van beide kenaktiwiteite is 'n spesifieke wetenskap. In die geval van die geloof, wat via Woordopenbaring wesenskennis van die terrein van die genade verkry, is dit die Supranaturele Teologie. In die geval van die wete, wat via sintuiglike waarneming

kennis van die natuur verkry, onderskei Thomas tussen twee wetenskappe, nl Wysbegeerte en Natuurlike Teologie. Natuurlike Teologie is dieselfde soort wetenskap as Wysbegeerte en tog verskil dit. Die verskil lê daarin dat die Wysbegeerte volgens Thomas na wesenskennis van die nie-transendente soek en daarmee volstaan, terwyl die Natuurlike Teologie (as hoogste deel van die Filosofie) verder gaan. Dit bestudeer die sintuiglik-waarneembare in soverre dit heenwysinge na die transendente God bevat.

B J van der Walt
PU vir CHO